

Egyed Péter

Vissza az első Európába

Sok vita folyt annak idején arról, hogy vajon mikor kezdődik a harmadik évezred!? Erre a kérdéskörre gondoltunk -még ha kimondatlanul is –, amikor egy konferenciát szerveztünk Sepsiszentgyörgyön, Magyar műveltség Erdélyben – 2000 címmel. A millenniumok kérdése azonban szellemi kérdés, nem matematikai, s a harmadik ezredév Európa jegyében kezdődik, mármint nekünk európaiaknak. (Ezzel az identitással persze más kontinenseken szoktuk eddig meghatározni magunkat.) De hát ki ez a talányos magunk?! Bizony erről kell majd többet gondolkodnunk azoknak az új fejleményeknek a világában-világosságában, amelyek Közép- és Kelet-Európában a népeket, nemzeteket és nemzeti kisebbségeket egymáshoz közelítik, ha akarják, ha nem. Nem biztos még az sem, hogy mindenki tudatában van annak: miként kell majd együtt élni, hogyan fogunk együtt élni az Európa-házban.

Nagyon különös helyzetben van az, aki az európaiságról gondolkodik... Egyrészt önmagában kell átértékelnie a történelem fontosságát. Különösen a mi erdélyi történészeink szokták hangsúlyozni, hogy a múlt a jövőnk, hogy azon állunk. Nem vonom kétségbe ennek az álláspontnak az igazát, ha a múlt megteremtett művelődési értékeinket jelenti, mindazoknak az áldozatát, akik a népek, népcsoportok túlélését biztosították. (Egyik szép példája ennek a magyar végvári kapitányoké, akik akkor is adtak vaj” egy rhénes forintokat az egyetemjáró diákoknak, ha egyébként hős számra nem tudtak zsoldot fizetni katonáiknak.) Ismétlem, a múlt szellemi értelmével kell majd bánni, mert egyébként Európa elég sok robbanóanyagot használt, termelt és vermelt el történelme folyamán. Ezek után inkább a képzelőerőnkre, fantáziánkra lesz szükségünk, az agykutatók-filozófusok tudják a legjobban, hogy milyen szánalmasan kis mértékben használjuk a jó képzeletünket. De talán most gyorsíthatunk: a európai integráció ugyanis egy olyan lehetőséget ajánl nekünk, ami a kicsinyek erőfeszítését megsokszorozhatja, átírhatja lehetőségeinket. Átírhatja például abba az irányba, hogy a kelet-európai kis népek -így a román és a magyar -ne egymás rabságának a feltételei, hanem egymás szabadságának a feltételei legyenek, hogy ne a félelem kösse össze őket a vakság és a süketség bilincsel, hanem azon túl, hogy békében megférnek egymás mellett, még egymás hasznára is lehessenek. Ugye milyen szánalmasan minimális álmok?!

Térjünk hát akkor vissza valamilyen nagyobb stíltre és perspektívára.

Az európaiságot valamikor a kereszténység jelentette, de meg is osztotta Európát, a katolikus, ortodox és protestáns Európára tagolta, annak minden politikai következményével együtt. A kereszténység persze ma világjelenség egyrészt, másrészt nagyon szikár adatok jelzik, hogy Európa lakosságának mekkora része maradt hívő és vallásgyakorló.

A múltból a legszebb talán a városépítéset, a művészetek és irodalom, a tudományok és a filozófia, a könyvnyomtatás kontinense, a gótika, a reneszánsz, a barokk és a romantika világa, a formáké, majd az élet futurista és expresszionista habzsolásáé. Európa felépítette önmagát, majd porig rombolta A Nagy Háborúban, majd a második világháborúban. Szerencsére akadtak, mégis, olyan politikusai, akik rájöttek arra, hogy a dolog így nem megy tovább, akik képesek voltak paktumokat és

konszenzust, majd pedig intézményeket teremteni -részben a Szovjetunió ellenében, majd annak széthullása után felismerve, hogy Közép- és Kelet-Európa népeivel is kezdeni kell valamit, mert ellenkező esetben a kontinens fele állandó és kezelhetetlen veszélyzónává válik, mint ahogy azt a két újabb -korlátozott -Balkán-háború bebizonyította. Ez volt a végső érv. (Előbb azonban az Európai Közösség, az 1989-es fordulat világtörténelmi jelentőségét felismerve tárgyalásokat kezdett az élen járó országokkal, amelyekkel már 1991. december 16-án társulási szerződéseket írt alá -öt évre rá követte őket Románia és Bulgária. Az európai menetrend első állomását Europe Agreements-nek nevezték. A második megálló az 1993-as júniusi koppenhágai csúcs volt, ahol a koppenhágai kritériumokat meghatározták, azaz: 1. a csatlakozni kívánó országoknak stabilan működő intézményrendszerrel kell rendelkezniük, amely garantálja a jogállam és az emberi jogok tényleges érvényesülését, és biztosítja a kisebbségek védelmét, jogaik tiszteletben tartását (politikai kritériumok); 2. működő piacgazdasággal kell bírniuk, és képesnek kell lenniük megbirkózni az Unióban meglévő piaci erők versenyével (gazdasági kritériumok); 3. képesnek kell lenniük eleget tenni a tagságból származó kötelezettségeknek (ami az *acquis communautaire* adaptálását és alkalmazását jelenti), beleértve a politikai, valamint a gazdasági és monetáris unió céljait is (jogi, intézményi kritériumok).^{*} (Az már csak a rendszerek bővülésének szabályából következett, hogy menet közben kellett ráébredni arra: a bővítés alapvető reformot kér, ami immár nemcsak a brüsszeli bürokrácia működését illeti, ellenkezőleg, egyféle európai államot kell létrehozni, amelynek most már a formájáról vitatkoznak.

A kelet-európai kisállamok nyomorúságával (Bibó István halhatatlan kifejezésével) voltaképpen akkor tudunk szembenézni, ha a koppenhágai kritériumok figyelembevételével pillantunk rá a csatlakozni kívánó államok (és bennünket elsősorban nyilván Románia és Magyarország sorsa érint) tehertételére. Különösen Románia vonatkozásában tehetők ki a kérdőjelek majd mindegyik kritérium után... Olvassuk csak vissza. Román-magyar viszonylatban a kapcsolatrendszernek van aztán egy saját matematikája, amely a román-magyar államközi kapcsolat, a román-romániai magyar kisebbség, Magyarország és kisebbségei, valamint a magyar-magyar viszonyok mátrixából származnak. Voltaképpen a megoldások itt matematikailag kalkulálhatóak lennének, ha elsősorban a romániai politikai és kormányzati elitek hoznának világos és végérvényes stratégiai döntést belső és külső politikai viszonyaik rendezése érdekében. Nem igaz, hogy képtelenek lennének rá, valószínűleg azonban mentálisan-pszichikailag felkészületlenek. A döntés itt elsősorban a kisebbségek státusát kell hogy érintse -ezeket a jogokat az alkotmányban vagy alkotmány értékű jogszabályban kell garantálni. Másodsorban Romániának világos és végérvényes, elvi és gyakorlati álláspontot kell elfogadnia a tulajdon tekintetében -ami végeredményben emberi jogi kérdés is. Harmadsorban a regionalizációban kell előrelépnie, mert e nélkül nincs realitása a belső gazdaságfejlesztésnek, és nem lehet profitálni az eurorégiós lehetőségekből. Végeredményben Romániának le kell mondania a történelmileg korszerűtlenné vált nemzetállami, valamint a kommunista örökségről. Ez a román (auto)revizionizmus. A kérdések elodázását legalábbis kisebbségi vonatkozásban igencsak segíti az, hogy az európai jogalkotás -amely sok tekintetben képes volt ez alkalommal a politikai viszonyokat „előzni” -, a kisebbségi kérdésben nem kívánt és nem is tudott előrelépni, ennek pedig az az alapja, hogy a kisebbségi

kérdés emberjogi alapokon nem kezelhető, politikai entitásokként megjeleníteni a kisebbségeket pedig ellentmond annak a status quo-nak, amely az európai egység kiindulópontja. (Ennek a problémának volt a kijelzője a magyar státustörvény, kedvezménytörvény, amely a magyar kisebbségeket politikailag kezelte entitásként - amennyiben egy állami törvény jogalanyaként kívánta megjeleníteni, s ezzel nem tudta áthidalni azt az ellentmondást, ami a magyar törvények hatályossága és a között van, hogy a magyar nemzeti kisebbségek egy másik állam területén élnek. Ez váltotta ki az európai jogvéleményezők és jogalkotók aggodalmát, de gondolom, a hisztériát az, hogy végül is felmerült annak a lehetősége, hogy az európai kisebbségeket is európai jogalanyoknak kell tekinteni, azaz hogy bizonyos autonómiákat garantálni kell, amit a nemzetállam soha nem akar. De volt itt egy másik érdekes fejlemény is: hogy végül is magyar-román államközi viszonylatban a státustörvényt feltételesen alkalmazni lehetett - az Orbán-N?stase-paktum -, annak volt köszönhető, hogy két igen tehetséges és nyitott politikus tárgyalt. De hol a többi? Van itt azonban még egy igen fontos dolog: ha a kilencvenes évek elején igen sok elméleti vita folyt a magyar kultúrnemzet koncepciójáról, a támogatások rendszere, majd pedig a státustörvény valóban afelé mutat, hogy a civil társadalom és a kulturális szféra szintjén igen közel került egymáshoz a magyarországi magyar társadalom és az utódállamokban lakó kisebbségei. A kérdés demográfiai vetületeiről itt nem kívánok beszélni, úgy vélem azonban, hogy a magyar politikai elitek hallgatólagosan elfogadják, hogy a magyar társadalom demográfiai kollapszusát a következő ötven évben az utódállamok aktív generációi és munkavállalói „pótolják”.)

Azoknak, akik továbbra is vállalják kisebbségi státusuk nehéz identitástöbbletét ott, ahol élnek, tisztában kell lenniük azzal, hogy az európai uniós státus -már amikor Románia számára is eljövendő -nem oldja meg automatikusan gondjaikat. Európai állampolgárságuk jogi lehetőségeivel élve viszont több lehetőségük lesz a jogvédelemre, kulturális örökségük megőrzésére, az értékteremtésre. Már ha meg akarnak maradni. Az elvándorlás és a beolvadás lehetősége éppen úgy adott, csakhogy titkosabb és így nem számszerűsíthető. S aztán egyszerre földrengésszerűen pattan ki a valóság, mint a romániai magyar kisebbség esetében, mely kisebbség 1992-2002 között ugyanannyival csökkent, mint a két világháború között. S itt még vannak ilyen „bombák”: a beolvadók és az elvándorlók mellett, azok, akik nem itt születnek és akik itt halnak meg -azaz hogy e négy tényező kumulatív hatása.

Ami a közeledés perspektíváját illeti: az EU természetesen azt preferálja, ha az államok egymás közötti függő, kérdéses vagy éppen vitás problémáikat közvetlen tárgyalások útján rendezik. A balkáni tárgyalási stratégia azonban mindig is azt tekinti sikernek, ha nem sikerül haladni egy olyan kérdésben, amelyben nem lehet kedvező fejleményt elérni (a híres vagy inkább ijesztő bükkfanyelven: „a felek jobban megismerték egymás álláspontját”), ha a kivárás a siker, ha rá lehet játszani a nagyhatalmi összefüggések módosulására, vagy éppen egy kedvező nagyhatalmi konstelláció felől lehet újra tárgyalóasztalhoz ülni. Az EU-menetrend azonban pontos idői paraméterekhez kötötte-köti a tagfelvételt, itt tehát alapvető kérdések eldöntésében és megoldásában nem lehet a végtelenségig halasztásra játszani - ennyiben a merkantil európai szellem most inkább besegít a folyamatok idői paramétereinek betartásában.

Egy megjegyzés még ide kívánczik: Közép- és Kelet-Európa országainak csatlakozása nehezen lett volna elképzelhető, hogy többé-kevésbé ugyanazon katonai szövetséghez tartozzanak. A NATO-ról van szó. Persze azon is van mit gondolkodnunk, hogy a legújabb korban mind Magyarország, mind Románia is tartozott már egyugyanazon katonai szövetséghez, a „háromhatalmi egyezmény” kereteiben, illetve a Varsói Szerződésben, most pedig egy harmadikhoz fog. (Kis országok a nagyhatalmi politikai mezőben: nem kell tartaniuk szuverenitásuk korlátozásától, mert az az utóbbi száz évben mindig is korlátozott volt.) S „köztes” problémáik maradtak... Ha van esély arra, hogy ez a két ország végre azonos történelmi irányba tartson, akkor az a közös politikai és jogi alap. Európa azonban csak lehetőség.

A román sajtót és politikai irodalmat szemlélve azt találjuk, hogy a román értelmiséget alapjában véve két dolog foglalkoztatja a csatlakozás problémakörében. Az egyik a késés, az elkészttség. De hát egykor a magyar értelmiség lamentója is az volt, hogy „mi mindig későn érkeztünk”. A másik kérdés az európai (állam)polgárság kérdése, cet? enia european?. Ez azonban megint a román gondolkodás nagy újkori kérdését jelenti: Mi a román? Ki a román? Melyek kulturális sajátosságai? Azzal a furcsa ideológiával akarja továbbra is meghatározni magát -”românismul, spiritualitatea românească?” -, melynek alapja a fratricid mítosz? Ez aligha lehetséges. Az európai kapcsolathoz európai értékrend kell, amelyre minden polgár közgondolkodását valahogyan rá kell állítani. Nem elég itt a demokratikus tréning, voltaképpen egy nemzeti oktatási kulturális programra volna szükség, egyébként még egy nemzedéken belül sem változik meg a mentalitás és a közgondolkodás. S ez bizony politikai veszélyforrás, aminek csak egy aspektusa a nyugati embereknek, sajtónak és politikai fórumoknak az a rettenete, amikor a Romániából kiáramló bűnöző előőrsoket el kell hogy viseljék. Nyomasztóan hamar végbement a szervezett alvilág „csatlakozása”.

Ha a mentális-értékrendi kérdésekről beszélünk, nem szabad azonban arról sem megfeledkeznünk, hogy különösen a múlt század húszas-harmincas éveinek európai irodalma és filozófiája a válságról, végről, katasztrófáról szólt, arról, hogy az európai értékrend annyira megsemmisült és kiürült, hogy ezzel az egészszel nincs amit kezdeni. (Lásd ezzel kapcsolatban Balogh Magdolna kitűnő könyvét: Kiúttalan utakon. A katasztrofista irodalom Közép- és Kelet-Európában. Balassi Kiadó, Budapest, 1993.) Botorság lenne megfeledkezni arról, hogy van egy ilyen európai forgatókönyv is. Az egyesülés azonban lehet felkészülés is az igen nagy nagyságrendű veszélyekre és kihívásokra, és egy ígéretes kezdetben jobb talán a dolgoknak ezt az oldalát megfontolni.

Továbbra is azt hiszem, hogy mindannyiunk kötelessége megtanulni az európai identitást, akár egy szép mítoszt. Vissza kell térjünk a kezdetekhez: Európa, mint ahogy édesanyja is gyönyörű, „tág szemű”, „széles arcú” mediterrán Holdistennő volt, amíg Zeusz el nem rabolta, akivel aztán három fiút nemzett: Sárpédón lykiai királyt, aki utóbb átment Krétából Kisázsiaiba, Minósz, a bölcs krétai törvényhozó királyt és Rhadamanthüsz, a Boldogok Szigetének uralkodóját. Alighanem a törvény származott a kezdetek Európájától, ide tehát nem is lenne elvetendő dolog visszatérni.

Kolozsvár, 2002. decemberében

*Ugyan nem tartozik írásom szűken vett gondolati rendjéhez, mégis, pontosan az európai menetrend kötelező pontosságának okán kötelességemnek érzem az állomásokat megjeleníteni.

Az első meghatározó uniós programdokumentum az Agenda 2000 volt, az EU-reform, jövőstratégia és bővítés kérdéseiről. A csatlakozási tárgyalások megindításának feltétele az ún. országvélemény lett. Az 1997. december 12–13-án tartott luxemburgi csúcson az állam és kormányfők jóváhagyták az 5+1 állammal való tárgyaláskezdést. A luxemburgi csúcs meghatározta a csatlakozási stratégiát, s ennek formájául a Csatlakozási Partnerséget nevezte meg. Ez utóbbi keretében az Unió technikai és anyagi forrásokat biztosít az előcsatlakozási programok végrehajtására (PHARE -közigazgatási és igazságszolgáltatási-, SAPARD -mezőgazdasági szerkezetváltóztatási, ISPA -infrastrukturális fejlesztéseket finanszírozó programok). (Ismeretes, hogy ezekkel Románia nagyon rosszul „élt”, mi több, felhasználásukhoz eltulajdonításukhoz 16 esetben tapadt korrupciós botrány, amelyben eljárást kezdeményeztek.)

A csatlakozási tárgyalások két szakaszból állanak: 1. a közösségi joganyag átvilágítása („acquis screening”) az EU 29 fejezetben összefoglalt joganyagára vonatkozóan. A pozíciós papírok alapján megtörtént egyeztetések után következik az ideiglenes lezárás, amelynek során lehetségesek a könnyítések, a derogációk. 2. A végleges lezárás a csatlakozási szerződés aláírásával. A csatlakozási tárgyalások fejezetei: Áruk szabad mozgása. Személyek szabad mozgása. Szolgáltatások szabad nyújtása. Tőke szabad mozgása. Vállalati jog. Versenypolitika. Mezőgazdaság. Halászat. Közlekedés. Adózás. Tudomány és kutatás. Oktatás és képzés. Távközlés és információs technológiák. Kultúra és audiovizuális politika. Regionális politika, strukturális eszközök. Környezetvédelem. Fogyasztóvédelem. Bel- és igazságügyi együttműködés. Vámunió. Külgazdasági kapcsolatok. Gazdasági és monetáris Unió. Statisztika. Szociálpolitika és foglalkoztatás. Energia. Iparpolitika. Kis- és középvállalatok. Közös kül- és biztonságpolitika. Pénzügyi ellenőrzés. Költségvetés. Intézményi kérdések. Egyebek.

A helsinki csúcson (1999. december 10–11-én) döntés született arról, hogy a másik öt közép, és kelet-európai országgal is megkezdik a csatlakozási tárgyalásokat, valamint Máltával. Ugyanakkor leszögezték, hogy az EU 2003. január elsejétől áll készen az új tagállamok fogadására.

A nizzai csúcson (2000. december 7–10.) lezárta a belső reformokat, megszületett a bővítést lehetővé tevő nizzai szerződés. Elfogadták az Európai Bizottság Bővítési Stratégiai Dokumentumát, amelyben tárgyalási úttervet („road map”) is elfogadtak. Ez egy három féléves terv a legfelkészültebb országok számára.

Göteborgi csúcs (2001. június 15–16.): a végső cél meghatározása, azaz, hogy a 2004-es európai parlamenti választásokon az első körben meghatározott országok tagként vegyenek részt.

Koppenhága, 2002. december 13. Lezárulnak a csatlakozási tárgyalások. A végső körben, a megajánlott hatszáz millióval szemben, a lengyel pénzügyminiszter még egy milliárdot kért, jelentősen növelve a többi csatlakozó étvágyát (a kérés hallatán a dán miniszterelnök majdnem elájult). A lengyel sasok alaposan megtépték

az európai májat. Tudósítók szerint a tárgyalásoknak haatározottan marhavásártéri jellege volt. (Források: , Népszabadság, 2002. dec. 17.)